

Ukrajina: Čiernomorské prímorie od Dunaja až za Dneper

Jaromír Kolejka

Pri zbežnom pohľade na všeobecnú geografickú mapu Ukrajiny aj neodborník spozná, že juh štátu leží nevysoko nad súčasnou morskou hladinou a zelená farba navodzuje zistenie, že terén nevystupuje na 200 m nad hladinu svetového oceánu. Avšak rozhodne nejde v tomto priestore vždy o úplne monotónny rovinatý reliéf. Dramatickým dejinám v stepnom páse Čiernomoria zrejme stále nie je koniec.

1. Úvod

Celé ukrajinské prímorie, pokiaľ ho vymedzíme ohraničením Čiernomorskej nížiny v rámci Odeskej, Mikolajivskej, Chersonskej a Zaporožskej oblasti siaha od pobrežia Čierneho a Azovského mora do vnútrozemia približne 30 km na západe a až 150 km medzi Kryvým Rihom a Záporožím (Zaporizžje). Nížina prakticky plynule prechádza do spravidla vyššieho terénu Volynsko-podolskej (Volyno-Podilská vysočina medzi Dnestrom a Južným Bugom) a Dneperskej vyvýšeniny (Prydniprovska vysočina medzi Južným Bugom a Dneprom). Významne užší pruh nížiny plynule nadväzuje na nevysokú Moldavskú pahorkatinu (Kodry) medzi Dunajom a Dnestrom, zatiaľ čo na východe pomerne výraznejšie prechádza do Doneckého masívu medzi Dneprom východne od pomedia medzi Chersonskou a Záporožskou oblasťou.

2. Príroda stepných rovin

Celý takto vymedzený región je súčasťou Východoeurópskej roviny (Kráľ, 1999), ktorá siaha od okrajových morí Severného ľadového oceánu po pobrežie Čierneho, Azovského a Kaspického mora. Vyznačuje sa všeobecne nie príliš členitým reliéfom, ktorý však na mnohých miestach spestrujú nevysoké elevácie. Ide o veľmi starú a stabilnú súčasť európskeho kontinentu chápanú ako platforma. Od severu k juhu sa pod mladšiu sedimentárnu vrstvu ponára geologický fundament tvorený zvrásnenými a neskôr zarovnanými prekambrikými metamorfity a rozmanitými intrúziami. Sedimentárny kryt zahajujú kambrické vrstvy na severe, ktoré sa najskôr vynorili z mora, a na juhu morské usadeniny

končia s neogénnym až kvartérnym veľkým. Sedimenty prvohorného až terciérneho veku na niektorých miestach dosahujú mocnosť až 15 km. V priebehu alpsko-himalájskeho vrásnenia došlo k prehýbaniu južných okrajov platformy (tu v predpolí mladých vrásových pohorí Karpát a Krymu označovanej ako Skýtska platforma) - k vzniku syneklízy, ktorá zostala dlho zaplavená morskými vodami (Votýpka, 1994). Naopak vyhnutím sa vtedy zdvihli anteklízy oboch priliehajúcich vyvýšení od Dnestra po Dneper (Embleton, ed., 1984). Kvartérne sedimenty sú v Čiernomorskej nížine tiež hojne zastúpené, či už ide o mocné (až 20 m) sprašové náveje, eolické piesky, široké riečne nivy tokov uložených vo výrazných korytovitých údoliach, preplavením sa do nížiny dostali aj nordické materiály risského kontinentálneho zaľadnenia v údolí Dnepra takmer až k Záporožiu hlboko pod 50° s. g. š., čiže najďalej na juh v Európe. Niektoré úseky údolia Dnestra, Južného Bugu a Dnepra sú hlboké až 140 m a prerezávajú sedimentárne súvrstvie až do prekambriického kryštalinického podkladu. Na mnohých miestach sú morské sedimenty kvartérneho veku v dôsledku nedávneho ústupu mora, hoci naopak estuáriá a limany pri ústiach riek indikujú pokles pevniny.

Prakticky bez výnimky sa Čiernomorská nížina (Pryčornomorska nyzovyna) nachádza v stepnom pásme, ako súčasť trávnatých a krovitých rovin Eurázie od východných úpätií Karpát na západe po svahy Altaja na východe v dĺžke 4000 km (Curry - Lindahl, 1981). K juhu sa mierne skláňajúce roviny Ukrajiny pokryté sprašami, prípadne areálmi ťažších neogénnych uloženín, predstavujú najrozsiahljšiu oblasť úrodných černozemí európskeho kontinentu. Najneskôr od polovice 19. storočia sú až na nepatrné zvyšky rozorané a slúžia na pestovanie pšenice, slnečnice a ďalších plodín.

Avšak už vtedy si niektorí veľkí vlastníci pôdy uvedomili, že rozoraním stepí krajina prichádza o množstvo rastlinných a živočíšnych druhov. Za faunu treba spomenúť aspoň sajgu tatársku (Saiga tatarica) - jediné európsku antilopu - veľmi zaujímavého vzhľadu, ale aj fakticky vyhynutého (roku 1909) druhu divokého koňa - tarpána (*Equus ferus*). Na jeho spätnom vyšľachtení sa pracuje (Jeziarski, Jaworski, 2008). Stále sa tu dosť hojne vyskytuje drop veľký (*Otis tarda*). V 19. storočí vznikali prvé prísne súkromné prírodné rezervácie (neskôr zvané zapovydnyky) chrániace ukrajinskú panenskú step (Voinstvenskij, et al., eds. 1987). Ich sieť sa výrazne rozšírila v čase Sovietskeho zväzu o pobrežné ornitologické rezervácie. Niektoré lokality potom boli po jeho rozpade vyhlásené ukrajinskou vládou za národné prírodné parky. Pozoruhodnou biodiverzitou sa tiež vyznačujú niektoré areály údolných nív, pobrežných piesočných kôš a presypov a tiež vzácne plochy xerofilných lesných okrskov. Spoločným účinkom pomerne homogénneho geologického podkladu s rovinatým reliéfom s malou vertikálnou členitosťou (okrem korytovitých riečnych údolí a dosť hojných strží zvaných „jar“) a pokryvom najčastejšie tvoreným nízkou bylinnou vegetáciou na hlbokých úrodných pôdach „prehľadná“ krajina, ktorá priamo lákala ku kočovnému spôsobu života, pretože príroda sa sama starala o to, aby početné stáda domestikovaných zvierat mali po celý rok dostatok potravy. Ani mierne mrazivé počasie (v januári -1 až -7 °C) za málo snežných zím (bežne len do 10 cm snehu s trvaním okolo 1 mesiaca), nepredstavovalo vážny rozvojový limit od doby najstarších miestnych ľudských kultúr (Voinstvenskij, et al., eds. 1987). Väčšina z cca 300 - 350 mm zrážok vypadne v lete za teplôt priaznivých čiernozemnému pôdotvornému procesu (v júli okolo 23° C,

avšak s extrémami okolo 40 °C). Treba podotknúť, že potenciálny výpar cca 3x prevyšuje množstvo zrážok. Rizikom sú tiež občasné horúce výsušné vetry a prachové búrky postihujúce krajinu s riedkou riečnou sieťou.

3. Tu prechádzali dejiny

Otvorená krajina bez výrazných prekážok, snád s výnimkou veľkých vodných tokov, a tiež takmer bez vhodných oporných bodov, uľahčovala rýchlu výmenu kultúr. Na jednej strane step umožňovala enormne rýchly rast bohatstva miestnych obyvateľov, na druhej strane toto bohatstvo bývalo lákadlom bližších aj vzdialenejších susedov. Aj v minulosti čas od času prebiehali v prírode zmeny/krízy, ktoré v niektorých regiónoch viedli k poklesu ich produktivity. To vyvolávalo tlak na susedov vedúci k potrebe prerozdelenia nadobudnutého bohatstva a prosperity. Že sa tak hojne dialo násilím, o tom svedčia nielen početné archeologické nálezy, ale aj písaná história. Zrejme prvým národom známym menom, zdržiavajúcim sa v čiernomorských (pontických – Pontus Euxinus = grécky „pohostinné“ Čierne more) stepiach, boli nomádski Kimmerovia. Prišli pôvodne do Čiernomoria z dnešného Iránu a patrili do iránskej jazykovej skupiny. V rámci rozsiahlej expanzie, kedy so striedavými úspechmi ohrozovali anatólske aj blízkovýchodné štáty (Urartu, Frýgiu, Lýdiu i Asýriu), sa v 8. storočí p. n. l. dostali do Čiernomorskej nížiny. V rovinách Ukrajiny po nich zostali zvyšky mohutne opevnených sídlisk s hlinenými valmi a priekopami. Vtedy sa toto územie stalo súčasťou ohromnej Kimmerskej ríše. Už v 7. st. p. n. l. ich však vytlačili ich príbuzní a vojensky mimoriadne zdatní Skýti. Títo kočovníci vytvorili silný kmeňový zväz, ktorý ovládal rozsiahle územie až za hrebeňom Východných Karpát. Preslávili sa značným bohatstvom, ktoré dodnes reprezentujú početné nálezy predmetov zo zlata a drahých kameňov. Od 7. st. p. n. l. sa morským pobrežím stretávali s kolonizačným úsilím gréckych miest, najmä Milétu. Medzi ústím Dunaja a Krymom tak v klasickej lokalizačnej polohe na úzkom výbežku súše do mora vyrástli kolónia Harpis (Prymorske), Tyras (Bilhorod-Dnistrovskij), Iconion (Karloino-Buhaz), Borysthen (na ostrove Berezan, pred ústím Berezanského limanu, západne od Očakiva, zal. 647 p. n. l. ako

prvá grécka kolónia na skýtskom území), Olbia zal. 545 p. n. l.) a Alektor (Kynburynský polostrov na Dniprovskom limane). Do Skýtie vtrhol v roku 513 p. n. l. perzský kráľ Dareios. Skýti ho však porazili. Ich moc postupne upadala a v 4. st. p. n. l. sa nimi ovládané územie obmedzilo na Skýtske kráľovstvo pri dolnom Dnepri a hlavným mestom Neapolis pri dnešnom Simferopole. Zvyšok Čiernomorskej roviny zaberá ďalší nomádsky národ – Sarmati. Až na občasné konflikty medzi nomádmi a gréckymi kolonistami (od 1. st. n. l. pod patronátom Rímskej ríše) tu prebiehala vcelok pokojná koexistencia mestskej obchodnícko-remeselníckej a nomádskej pastierskej civilizácie až do doby sťahovania národov. V 1. st. n. l. tu podľa legendy misijne pôsobil apoštol sv. Filip. Od 5. storočia čiernomorské stepi slúžili ako priechodný koridor pri ťažení kmeňov na západ do bohatých krajín Balkánu a strednej Európy. Postupne sa tu vystriedali Huni a Góti (5. st. n. l.), Pra-Bulhari a Avari (6. st.), Maďari (9. st.), Chazari, Pečenehovia a Kumáni (Polovci) (10. st.). Koncom 10. storočia dosiahla k moru moc rozsiahleho rano-slovanského štátu Kyjevskej Rusi. Tým dramatické peripetie pontických stepí ani zďaleka neskončili. Keď Mongoli v roku 1223 porazili spojené vojská ruských kniežat na rieke Kalke, cestu na juh dnešnej Ukrajiny mali otvorenú. Roku 1240 dobyli Kyjev a pokračovali ďalej do strednej a južnej Európy, odkiaľ ich k stiahnutiu na východ prinútila až voľba nového veľkého chána. Kedysi bohaté stepné kraje tak zostali prakticky úplne vyľudnené a zakrátko sa stali periférnou a vysoko konfliktnou oblasťou na pomedzí záujmu nástupníckej mongolskej Zlatej hordy, expanzívneho Litovského veľkokniežatstva, Poľského kráľovstva a zatiaľ v pozadí silnejúcich, avšak Horde ešte poplatných ruských kniežatstiev a Osmanskej ríše. Zdá sa, že zahraničné vplyvy mali významný vplyv na genézu moderného ruského jazyka (Zlatá Horda), bieloruského jazyka (Litva) a ukrajinského jazyka (Poľsko) (Král, 1999). Až keď sa hranice zjednoteného ruského štátu posunuli na dolnú Volgu a ku Kyjevu, poľsko-litovského štátu sa ustálili na Dnestri a Dnepri, resp. upevnili sa Krymský chanát pod ochranou Osmanskej ríše, v polovici 17. storočia sa v nárazníkovej zóne medzi nimi sformoval Kozácky hetmanát, akoby prototyp ukrajinského štátu. Jeho obyvateľstvo tvorili nevoľnícki utečenci zo všetkých okolitých feudálnych krajín, spoločne tu

však vyznávali ruské pravoslávie a zaviedli na tú dobu pomerne demokratickú vládu s volenou hlavou – hetmanom Vojska záporožského – z vôle hlasovania dospelými bojovníkmi. Následné rusko-poľské (1667) a rusko-turecké vojny (1774, 1783, 1791) znamenali ako stále pevnejšie rozdelenie hetmanátu medzi súperiace mocnosti, tak nakoniec vytlačenie Turecka zo severného brehu Čierneho mora. Už prvé delenie Poľska v roku 1772 znamenalo, že prakticky celé dnešné ukrajinské prímorie sa stalo súčasťou Ruska. Dobyté územia boli urýchlene kolonizované ako Nové Rusko, v čom kľúčovú úlohu hral kniežka G. A. Potemkin (1739 – 1791) vďaka veľkolepým štátnym investíciám a za pomoci prizvaných zahraničných odborníkov mnohých profesií. Nížina medzi dolným Dunajom a dolným Dnestrom pripojená k Rusku roku 1812 (juh Besarábie zvaný Budžak) pripadla v rokoch 1918 – 1940, 1941 – 1944 Rumunsku, územie medzi dolným Dnestrom a dolným Južným Bugom ako tzv. Transdnistriú vrátane Odesy potom tzv. Veľkému Rumunsku (1941 – 1941). Od roku 1922 bez časti Besarábie a definitívne od roku 1944 už celé prímorie patrí de iure Ukrajine.

4. Od Dnestra po Južný Bug

Do ukrajinského prímoria je možné vstúpiť na nekonečnom rade miest. Svoju logiku má postup od západu na východ. Pri ceste z Moldavska je prechod z plošín Moldavskej pahorkatiny do roviny Čiernomorskej nížiny úplne náhly. Údolie Dnestra sa pri hranici doširoka otvára a objavuje sa rozľahlá hladina Dnestrovského limanu. Ak by sme vody limanu a príľahlých vysladených močiarov považovali za súčasť mora, tak aj Moldavsko sa stáva čiernomorskou krajinou s cca 600 m dlhým pobrežím. Vysoké biele zrúzy s početnými stržami nad brehmi od vód limanu delia široké pásy trstiny. U Bilhorodu-Dnistrovského sa liman zužuje z max. 10 km na iba 4 km a cíp vysokého polostrova zaujíma rozsiahla pevnosť. Tu sa v 7. st. p. n. l. uchýlili grécki obchodníci v kolónii Tyras, ktorú od zmeny letopočtu spravovali Rimania a po nich Byzantínci. V 9. st. meso obsadili slovanské kmene Uličov a Tyvercov a premenovali na Bilhorod. Po rozpade Kyjevskej Rusi pripadlo v 13. st. Haličsko-volyanskému kniežatstvu a neskôr kniežatstvu Moldavskému. Na krátko tu bola janovská faktória. Roku

1484 prevzali štafetu Turci a mestu dali názov Akerman (Biela pevnosť). V 16. – 18. tu sídlila svojimi nájazdmi na kresťanské územia neslávne známa Bilhorodská horda. Po bukurešťskom mieri s Turkami mesto a pevnosť pripadli Ruskému impériu. Vlastná pevnosť po stáročiach dobývania a opráv vyzerá stále impozantne. Zaujíma len západnú polovicu antického Tyrasu. Aj tak hradby merajú takmer 2 kilometre, sú až 7 m vysoké a 5 m hrubé. Uzatvárajú medzi sebou dve rozľahlé zvlnené parkové nádvorja. Z pôvodných 35 veží sa 20 zachovalo dodnes. Naprieč starým Tyrasom bola prekopaná až 23 m hlboká priekopa, cez ktorú bolo možné sa dostať k jednej z 5 vstupných brán. Nedobytné pôsobí janovská citadela v lone menšieho nádvorja s výhľadom na liman. Pozdĺž priekopy k východu sa krčia vykopávky antického mesta. Veľmi veľa sa z neho nezachovalo, pretože stavebný kameň bol opakovane recyklovaný do nových objektov. O návštevníkov inak fádneho neďalekého okresného mesta tu nie je núdza, aj keď aj to skrýva ďalšie pozoruhodné pamiatky.

Na vlastnú „zadnesterskú“ Ukrajinu vedú dve cesty – prvá (E87) prekračuje mokrade v delte Dnestra do limanu cca 5 km cez moldavské územie, druhá (N33) vedie po piesočných kosách oddeľujúcich liman od Čierneho mora. Pri obci Zatoka je prietokové hrdlo limanu (liman = po turecky prístav) premostené zaujímavou konštrukciou. Stredná časť päťdielného cestno-železničného mosta je medzi dvoma pylónmi zdvíhacia, a to až do výšky cca 30 m, aby pod ňou mohli preplávať aj väčšie námorné lode.

Iba 40 km odtiaľ je už centrum Odesy, metropola s viac ako jedným miliónom obyvateľov súperiacich o pozíciu tretieho najväčšieho ukrajinského mesta (po Kyjeve a Charkove) s Dniprom. Ide o vôbec najväčšie mesto na pobreží celého Čierneho mora. Na rozdiel od anticky starobylo znejúceho názvu ide o mesto pomerne mladé. Jeho súčasná sláva a monumentalita sa formovala až v posledných dvoch storočiach. Na vápencovej plošine vo výške cez 30 m nad morom pri južnom okraji Odeského zálivu pôvodne stála tatárska obec Hadžibej, pripomínaná k roku 1415, ku ktorej neskôr Turci v čase ústupu moci Litovského veľkokniežatstva od pobrežia pristavali pevnosť Eni-Dunai. Počas ôsmej rusko-tureckej vojny (1787 – 1791) okolie dobyli vojská generála Derybasa. Vlast-

nú obec a pevnosť však ovládli ukrajinskí čiernomorskí kozáci vedení A. Holovatým a Z. Čepynom v roku 1789. Už v roku 1794 vznikol z podnetu generála Suvorova vojenský prístav, rok nato premenovaný v duchu vtedajšieho osvietenstva na Odesu. V rovnakom čase začala veľkolepá prestavba prírodného amfiteátra na moderné veľkomesto s rolou „južnej brány Ruska do Európy“. Miestny prístav sa čoskoro stal základom námornej moci Ruska v Čiernomorí a hlavným exportným prístavom obilia (najväčším v Európe). Výstavba mesta prebiehala v pravouhlej uličnej sieti za prispenia popredných európskych urbanistov a architektov. Pod vedením Armanda-Emmanuela du Plessis de Richelieu – utečenca z revolučného Francúzska – v klasicistickom slohu. Na bulvároch postupne vyrástli monumentálne kostoly sv. Trojica (1808, rozšírený o ďalšie oltáre v rokoch 1839 a 1875), sv. Pavla (1897, podľa projektu architekta H. Schevemberanda), Stará burza (1829 – 37, F. Boffo), katedrála Premenenia Pána (1795 – 1808, znovu postavená 1996 – 2005) a Nová burza (1894 – 99, vo florentskom novorenesančnom slohu, A. Bernardazzi), Divadlo opery a baletu (1884 – 87, podľa viedenských architektov H. Hellmera a F. Fellnera pre 1500 divákov v päťradovom hľadisku). Stavalo sa hlavne z miestneho lastúrnateho vápenca, ktorého najkvalitnejšie bloky sa ťažili v podzemí za vzniku povestných katakomb. Avšak dekoračný kameň na vonkajšie aj vnútorné obklady sa dovážal z celého impéria. Z Prímorského bulváru vedú k prístavu slávne Prymorsky schody – symbol mesta (podľa projektu architekta F. Boffo, 1837 – 42). Sú 142 m dlhé, prekonávajú výšku takmer 30 m na 192 schodoch. Hore sú široké 12,5 m a dole kvôli popretiu perspektívy pri pohľade zhora už 21,7 m. Preslávil ich okrem iného celovečerný nemý film režiséra S. M. Ejzenštejna „Križník Potemkin“ z roku 1925 (na výstave Expo 58 vyhlásený za najlepší film všetkých čias). Schodom sa tiež hovorí Potemkinské schodisko. Vzbura námorníkov kríženika Knieža Potemkin Tauridský prebehla počas prvej ruskej revolúcie v roku 1905 práve tu. Tiež šľachta v meste budovala výstavné paláce (Voroncovský, Potockých), palác Belvedér (1826 – 28) a i. Monumentálne sú budovy mestských úradov, univerzít (prvá založená 1865) a vysokých škôl, početných múzeí a divadiel. Bulváre zdoobia stromoradia systematicky tvorené rôznymi drevinami. Kultúrny a vedecký význam Odesy ďaleko presiahol hrani-

ce Ruska. Pobývali tu (niektorí aj nútene vo vyhnanstve) významní zahraniční, ukrajinskí aj ruskí literáti A. Mickiewicz, G. Simeon, G. Oldridge, W. Saroyan, M. Kuliš, O. Dovženko, J. Janovsky, A. S. Puškin, N. V. Gogol, M. Gohrkij, samozrejme aj hudobníci. P. I. Čajkovský, N. A. Rimský-Korsakov, D. F. Ojstrach, maliari a vedci. Mesto sa urputne bránilo prevažne rumunským vojskám, ako spojencom nemeckého wehrmachtu celých 69 dní v roku 1941. Následná okupácia Rumunskom trvala 907 dní. Silná predvojnová židovská populácia v počte 180 000 ľudí (1/3 počtu obyvateľov) prakticky vymizla. Okupačné orgány priamo v meste nechali zabiť okolo 100 000 Židov, ostatných deportovali. Ani počas tejto doby sa votrelcom nepodarilo ovládnuť katakomby.

Ekonomická sila mesta je ohromná. Strojársky priemysel (dopravné stroje, lode, obrábacie a poľnohospodárske stroje), chemický (spracovanie ropy, výroba hnojív, plastov, farbív, liečiv), kožiarsky (obuv), textilný, potravinársky (konzervárne, bitúnky, mlyny, rastlinné oleje) má mimoriadny nadnárodný význam. Prístav má kľúčový význam pre export obilia a hnojív. Má dve časti: starší je severne od mestského centra, novší (od konca 60. rokov 20. st.) bol vybudovaný v Suchom limane cca 15 km južne od centra.

Cesta ďalej k východu je prehliadkou poľnohospodárskej krajiny prerušovanej vodami limanov. Možno využiť ako staršiu magistrálu M25 prekračujúce či obchádzajúce plochy limanov, tak modernú rýchlostnú cestu E58 prebiehajúcu do Mykolajiva hlbšie vo vnútrozemí. Avšak Dofinivský a Tuliulský liman sú v skutočnosti sladkovodnými priehradnými jazerami s hladinou nad úrovňou Čierneho mora, Malý Adžalický liman je naopak priemyselným prístavom s umelo udržiavaným 300 m širokým vstupom od mora. Bývalý liman, teraz zvaný Solonec Tuzly, je od mora už dlho oddelený širokým pásom pevniny, zatiaľ čo susedný Berezanský liman si uchováva prirodzené prietokové hrdlo do mora.

Za ním leží takto trochu zle dostupný nevelký, ale historicky významný Očakiv. Na príhodnom polostrove snáď bolo tiež grécke osídlenie, ktoré však úplne prekryli stredoveké pevnostné stavby. Známa história uvádza k roku 1415 pevnosť Dašiv založenú litovským veľkokniežatom. Zakrátko ju však získali

krymskí Tatári. Ich chán Menli-Ghirej ju v roku 1492 prestaval a premenoval na Kara-Kermen. Keď sa Krymský chán stal v roku 1475 vazalom Osmanskej ríše a hoci si zachoval rozsiahlu autonómiu, jeho pohraničné pevnosti museli byť na požiadanie Stambulu odovzdané tureckej armáde. Za tureckej prítomnosti sa tak pevnosť volala Ači-Kale (Hrad bolesti). Niekoľkokrát ju bezvýsledne obliehali záporožskí kozáci, či už z vlastnej iniciatívy alebo v službách Litvy, Poľska alebo Ruska. Nakoniec do ruských rúk dostala v roku 1789 a tri roky potom bolo založené dnešné mesto. Zo zašlej vojenskej slávy lokality toho veľa nezostalo. Zaujímavé artefakty však ukrýva Suvorovovo vojenské múzeum. Výhľady z vysokého brehu na pláže a spoločný liman Južného Bugu a Dnepra však stoja zato. Cestou do už blízkeho Mykolajiva nemožno minúť dedinu Parutyne so zaujímavými vykopávkami antickkej Olbie. Grécke mesto vzniklo na úzkom ostrohu medzi Buzkým limanom a Zajačou stržou. Chránený archeologický areál zahŕňa aj rozsiahle pohrebisko za stržou. Zatiaľ bola odkrytá len nepatrná časť priestoru bývalého antického mesta, takže o nové objavy nemusí byť núdza. Aj po návšteve zaujímavého múzea treba výrazne rozvinúť predstavivosť na vytvorenie akotakého obrazu dávnej lokality.

5. Dneper a východ prímoria na záver

Prehliadku Mykolajiva, veľkého (polmiliónového) priemyselného centra južnej Ukrajiny v hĺbke limanu, si musíme nechať ujsť, hoci najväčšie sovietske lodenice, kde sa rodili veľké krížniky a lietadlové lode, by určite stáli zato. Na oblohe sa nakupili ohromné temné mraky, z ktorých nakoniec niekoľko hodín padali prúdy vody a krúp. Ulice sa zmenili na divoké rieky, takže za týchto okolností nešlo naozaj vystrčiť na ulicu nos.

Ani nie 50 km vzdialený Cherson neskôr ponúka ideálne slnečné počasie. Vlastné mesto pôsobí pomerne novodobo, čo je dané jednak jeho nedlhou históriou, jednak opakovanými ničeniami za vojen. Mesto nechala pri neďalekej pevnosti na vysokom pravom brehu Dnepra založiť cárovna Katarína Veľká v roku 1778 priamo kniežaťom Potemkinom. Predchodcom pevnosti boli Olexsandrovské šance, ktoré vybudovali záporožskí kozáci už v roku 1737. Zaujímavosťou je, že výstavbu novej pevnosti riadil gróf gene-

rál I. A. Hannibal, bratranec A. S. Puškina z matkinej strany, s ktorým mal spoločného pradedka afrického pôvodu generálmajora Abrama Petroviča Hannibala pochádzajúceho z dnešnej Etiópie. Výhľad z pevnosti, z ktorej sa zachovali zemné valy a mohutná Očakivská brána z 18. st. (pôvodne Západná brána), na široký Dneper s množstvom veľkých lodí poteší každého suchozemca. Samotné historické centrum ponúka množstvo romantických zákutí so starými domami a klasicistickými kostolmi, napospol vyžadujúcimi rozmanité opravy. V katedrále sv. Kataríny je pochovaný knieža a poľný maršal Potemkin, výsledky ktorého činnosti sú dodnes viditeľné v celom prímorí.

Stačí prejsť po nevysokjej, avšak vyše 3 a pol km dlhej hrádzi Kachovskej priehradnej nádrže na ľavý breh Dnepra a človek sa ocitne v absolútne plochej poľnohospodárskej krajine. Priehrada bola pôvodne plánovaná už pred II. svetovou vojnou ako doplnok k stavbe vodného diela Dneproges pri Záporoží. Vzduťtie vôd priehrady z rokov 1952 - 55 postihlo ostrov Chortycja s povestnou Záporožskou Sičou, metropolou miestnych kozákov a zaplavilo časť prielomového údolia Dnepra založeného v kryštaliniku ukrajinského štítu. Z Kachovskej priehrady neďaleko vodnej elektrárne s výkonom 335 MW odbočuje Severokrymský kanál - hlavný zdroj vody pre poľnohospodárstvo na polostrove.

Pozoruhodnou oázou v intenzívne obrábanej krajine je Askanija-Nova. Tu sa zachovali takmer nedotknuté zvyšky ukrajinskej panenskej stepi. Majiteľ jedného z ohromných veľkostatkov - gróf Anhalt-Ketenský tu v roku 1828 lacno získal cca 50 000 ha pôdy a dal miestu meno Askania podľa svojho majetku v Nemecku. Ten však kvôli dlhom predal veľkostatkárom Falz-Feinom, ktorí ho držali až do boľševickej revolúcie v roku 1917. Mnoho návštevníkov si už vtedy všimlo, že sa tu zachovala step v mimoriadne dobrom stave. Zakladateľ vlastnej rezervácie F. E. Falz-Fein tu od roku 1874 systematicky budoval systém ochrany stepnej flóry a fauny ako vo voľnom priestore, tak aj vo voliérach a bazénoch. Chránené plochy stepi postupne rástli. K roku 1898 dosiahli rozlohu 546,33 ha a tento rok je považovaný za dátum vzniku rezervácie. V roku 1965 je to celkom už 11 054 ha, V roku 1978 pribudlo kilometrové ochranné pásmo s plochou 4590 ha. V roku 1983 sa lokali-

ta stala biosférickou rezerváciou s plochou 33 307,6 ha. Ukrajinská vláda ju po roku 1991 vyhlásila za národný prírodný park. Do vlastnej stepi je možné iba z kraja nakuknúť, inak je potrebné zvláštne povolenie. Atraktívny je areál pôvodného veľkostatku, kde je možné zblízka pozorovať faunu rezervácie, aj exotické zvieratá. Osobitnú pozornosť púta antilopa sajga tatárska s chobotovitými nozdrami. Súčasťou lokality sú parky a zámok s príľahými budovami. Parky zahŕňajú 461 druhov stromov, 480 druhov kríkov, 24 druhov polokrov, 40 druhov lián. Rastie tu 73 ohrozených druhov rastlín, z toho 31 je registrovaných v Červenej knihe. Z hľadiska významu nemá Askanija-Nova medzi stepnými rezerváciami Európy konkurenciu.

Literatúra a pramene

- CURRY-LINDAHL, K. Evropa. Moskva: Progress, 1981, 333 s.
- EMBLETON, C., ed. Geomorphology of Europe. London and Basingstoke: The MacMillan Press Ltd., 1984, 465 s.
- JEZIERSKI, T. a JAWORSKI, Z. Das Polnische Konik. Die Neue Brehm-Bücherei. Zv. 658, Hohenwarsleben: Westarp Wissenschaften, 2008, 261 s.
- KRÁL, V. Fyzická geografie Evropy. Praha: Academia, 1999, 349 s.
- VOINSTVENSKIJ, M. A., et al., eds. Zapovedniki Ukrainy i Moldavii. Moskva: Mysl, 1987, 271 s.
- VOTÝPKA, J. Fyzická geografie Evropy. Praha: Univerzita Karlova, 1994, 360 s.
- ZINKEWYCH, O. a HULA, C. Ukraine. A Tourist Guide. Kyiv/Baltimore: Smoloskyp Publishers, 1995, 449 s.

Fotografie (autor J. Kolečka)

1. Bilhorod-Dnistrovská pevnosť – hlboká priekopa pri východnom okraji pevnosti

2. Bilhorod-Dnistrovská pevnosť – najvyššia časť druhého nádvoria s janovskou citadelou

3. Liman Dnestra so zdvíhacím mostom cez prietokové hrdlo u obce Zatoka (vpravo)

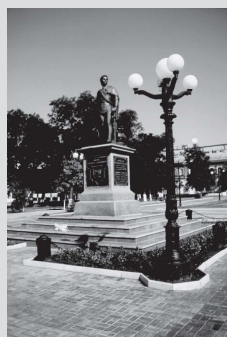
4. Odesa – turistický ruch za každého počasia na Primorskom bulváre u sochy budovateľa a guvernéra mesta Armanda-Emanuela de Richelieu

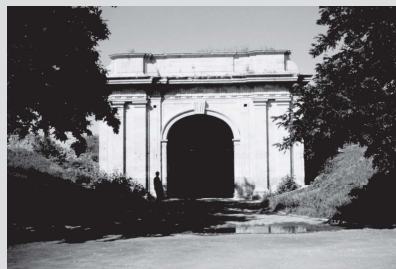
5. Odesa – Prímorské schody prezývané Potemkinovými podľa povestného nemého filmu zo strany od prístavu

6. Odesa – pasažiersky prístav

7. Cherson – socha faktického zakladateľa mesta kniežaťa Potemkina

8. Cherson – Očakovská brána bývalej pevnosti (1778 – 1787)

9. Cherson – Katarínsky (Spasský) chrám z roku 1781 je najstarším v bývalej mestskej pevnosti

10. Cherson – Uspenský chrám v priebehu opráv, bol stavaný v rokoch 1786 – 98, 11. novembra 1915 ho navštívil cár Mikuláš II. s následníkom trónu, za sovietskej vlády prišiel o pôvodnú bohatú výzdobu a všetkých 8 zvonov, stal sa športovým klubom, cirkvi bol vrátený roku 1993, dnes už dokončené opravy začali v roku 2002

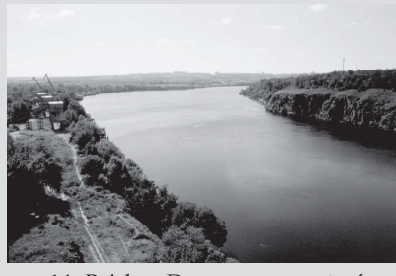
11. Cherson – grécky kostol sv. Sofie je jedným z najstarších v meste, bol založený v roku 1778, v kamennej podobe prestavaný roku 1808 a rozšírený v roku 1838

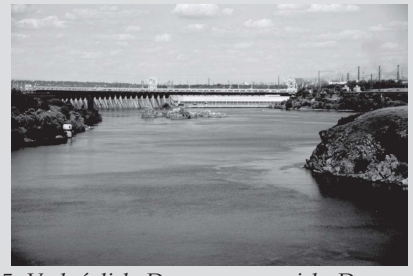
12. Cherson – osobné a nákladové prístavisko

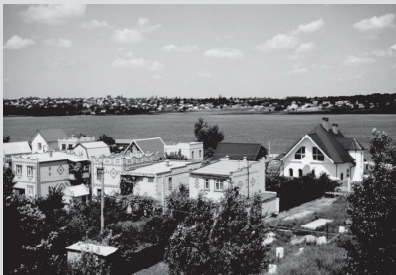
13. Cherson – výhľad z Parku slávy na Dneper proti prúdu rieky

14. Prielom Dnepru cez prastaré horniny ukrajinského štítu pod Záporožím, vpravo ostrov Chortycja s bývalým sídlom Zaporožského vojska kozákov (Záporožská sieť)

15. Vodné dielo Dneproges na rieke Dneper stavané v rokoch 1923 – 28, výška hrádze 60 m, výkon elektrárne 560 MW stavanej v rokoch 1927 – 32 v spolupráci s USA, Nemeckom a Československom, za vojny roku 1941 poškodená ustupujúcou Červenou armádou, v roku 1942 Nemci vodné dielo čiastočne opravili, pri ústupe v roku 1943 sa im úplné zničenie nepodarilo, povojnová oprava skončila roku 1950 pri výkone 585 MW

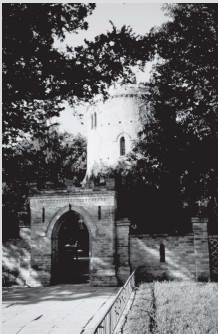
16. Nova Kachovka – rozsiahla rekreačná výstavba pod Kachovskou priehradou po oboch brehoch Dnepra

17. Severokrymský kanál slúžil ako hlavný zdroj vody pre poľnohospodárstvo na Kryme

18. Typická scenéria z vidieka ľavobrežnej Ukrajiny

19. Komplex Askanija-Nova – zámocká budova v dendrologickom parku

20. Askanija-Nova – rozkvitnutá jarná panenská ukrajinská step

21. Sajga tatarská (Saiga tatarica) – jediná európska antilopa, prirodzený obyvateľ čiernomorských stepí, chovaná v zoológickej časti rezervoáru Askanija-Nova, už dnes nepatrí medzi ohrozené druhy

Abstract

Jaromír Kolečka

The paper presents basic information about the natural conditions in the Black Sea Plain in Ukraine. The key events of history from ancient times to modern times are explained in a overview. By way of an informal travelogue, selected interesting locations in this area are described - mainly large cities and historical locations. Attention was paid to some natural phenomena, e.g. the estuarine (liman) type of coast and virgin steppe, its flora and fauna.